

«6D021300-Лингвистика» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған Қасымбекова Анар Талгарбековнаның «Ертегілердегі ғаламның концептуалды бейнесі (қазақ және ағылшын тілдері бойынша)» атты диссертациясына

ПІКІР

Ақиқат дүниенің концептуалдық бейнесін тану ХХІ ғасырдағы жаһандану кезеңінде жанданып, соңғы жылдары өзінің зерттеу аясын кеңейте түсті. Себебі әлемде «тілдік ғаламдану» үдерісі жүріп жатқан тұста тіл арқылы әлемтану, адамтану мәселесінің де күшеюі белең алатыны рас. Демек, концептуалдық зерттеулерді қолға алудың, оның теориялық, практикалық тұрғыдан жүзеге асырылуының маңыздылығы ұлттың сақталуы мен өсуінің кепілі болмақ.

Осыған орай, ұсынылып отырған жұмыста халықтың мәдени құндылығын тіл арқылы танытуға негіз болатын басты факторлар қарастырылған. Оның ішінде, мәдениаралық байланыста ұлттық колоритімен ерекшеленетін ертегілердің ғаламдық және концептуалдық бейнесін анықтаудың әдістері ұсынылып, алғаш рет кешенді түрде зерттелген. Тіл білімінде ғаламның тілдік бейнесі мен концептуалдық бейнесін талдаудың тәсілдерін анықтау, олардың аражігін айқындау, тілдегі және ұлттық танымдағы көрінісін нақты мысалдармен дәйектеу үлгілерін ұсыну мәселелері терең зерттеуді қажет етеді. Осы тұрғыдан алғанда тақырыптың қажеттілігі мен маңыздылығы дау тудырмайды. Зерттеу жұмысында диссертант қазақ және ағылшын ертегілерін салғастыру арқылы екі ұлт танымындағы ғаламдық бейнені дискурс арқылы танытуды көздеген. Расында да, ертегілер халықтың дүниетанымын, қиялын танытатын маңызды дискурстық құрылым болып саналады. Сондықтан зерттеу жұмысының тақырыбы тіл біліміндегі өзекті мәселелердің бірі екенін және ол зерттеуді қажет ететінін айғақтайды.

Демек, дүниенің ғаламдық бейнесін тануға мүмкіндік беретін ертегілердің бойында сақталған көне мәдени құндылықтар, наным-сенімдер, ырым-тыйымдар, символдық мағыналардың тілдік жүйеде сақталған концептуалдық аялық білім, жасырынған семалар арқылы айқындалатынын қарастырған жұмыстың өзектілігі дау туғызбайды.

Анар Талгарбекқызы алдымен қазақ және ағылшын ертегілерінің ортақтығы мен ерекшеліктерін анықтаған. Ертегідегі ортақтық жалпыадамзаттық ұғымдардың мифтік, концептуалдық бейнесін анықтауда байқалғанын атап өтеді. Осыған орай «ертегілердің ғаламдық және концептуалдық бейнесі тілде көрініс табады» деген тұжырымға келді. Жұмыста алғаш рет ертегі мазмұнын халық ауыз әдебиетінің жанры ретінде емес, мәдени құндылық көзі, ұлт танытушы ақиқат дүние бейнесі ретінде зерделеніп, лингвомәдениеттанымдық, лингвокогнитологиялық талдау үлгілері түрінде ұсынылған. Бұны зерттеу жұмысының ғылыми нәтижесі

деп тануға негіз бар және оның шынайылық дәрежесін жоғары деп санауға болады.

Диссертант қазақ және ағылшын ертегілеріндегі концептуалды ғалам бейнесін салғастыра отырып, олардың мәдениеттанымдық маркерлерін көрсетеді. Тілдік тұрғыдан алып қарағанда, ертегілер ескілікті сақтаушы құрал ретінде қызмет ететінін, ал танымдық тұрғыдан ертегідегі кейіпкерлер қандай да бір ұлттың эталон тұлғалары мен символдық кейіпкерлерін, киелі ұғымдарын қалыптастырушы тетік бола алатынын нақты деректермен дәлелдейді. Тілде қалыптасқан ертегілердің бойында сол ұлттың танымдық деңгейі, тұрмыс-тіршілігі, шаруашылығы мен кәсібі, болмысы мен ұлттық ерекшелігі көрінетіндіктен, халықтық дәстүрде ертегілердің белгілі бір ұғымды символдауда, белгілі бір ақиқат дүниені танытудың эталоны болуда, мәдени мағынасын білдіруде белсенді қолданылады деген тұжырымын жасайды.

Ізденуші қазақ және ағылшын ертегілеріндегі концептуалды ғалам бейнесінің қалыптасу заңдылықтарын ұсынады. Осы заңдылық арқылы «ертегілердің архетиптік мағыналары біртіндеп ұмытылып, әдет-ғұрыптар мен ырым-жоралғылар жүйесіне енеді де, этномәдени қасиеттерге ие болады» деген тұжырым жасау арқылы мысалдармен түсіндіреді. Аталған ғылыми жетістігінің шынайылық дәрежесі де күмән туғызбайды.

Ізденушінің «Концептінің ұғымдық компоненті әмбебап сипатта болғанымен, ұлттық-мәдени ерекшелігі табиғат, мәдениет, дүниетаным компоненттерінде көрініс табады», -деуі де орынды. Сондықтан ұлт танымындағы мәдени кодты айқындайтын тілдік бейненің негізгі қоры – ертегілердегі мәдени ақпараттарды ашудың әдістерін ұсынуы да ізденіс нәтижесінің шынайылығын көрсетеді.

Зерттеушінің жұмысында тұжырымдалған әрбір ғылыми нәтиже мен қорытынды жаңа деп танылады:

- «Әмбебап және идиоэтникалық компоненттердің тұрақты арақатынас сәйкестігі анықталады. Дегенмен, концептінің ұғымдық компоненті әмбебап сипатта болғанымен, ұлттық-мәдени ерекшелігі табиғат, мәдениет, дүниетаным компоненттерінде көрініс табады» деген тұжырымын семантикалық, концептуалдық, этнолингвистикалық, психоллингвистикалық талдаулар арқылы ашқан бірінші ғылыми нәтижесін тың деп бағалауға болады.

- «Жалпыадамзаттық мәдениеттегі «су кеңістігі» концептісі ағылшын ертегілерінде ұғымдық, бейнелілік, құндылыққа ие компоненттерден тұратын күрделі құрылым болса, қазақ ертегілерінде «жерасты кеңістігінің» рөлі ерекше» деген тұжырымы ұлттық мәдени ақпарат беруші дербес микроконцептілік құрылымдарды анықтау нәтижелері негізінде талдаған екінші ғылыми нәтижесін де жаңа деп көрсетуге негіз бар.

- «Ертегі дискурсы үстіңгі және терең құрылым болып жіктеледі. Үстіңгі құрылым ертегінің жанрлық құрылымына қатысты болса, терең құрылым тарихи тұрғыдан қалыптасқан артефактілерден құрылады» деген

тұжырым халықтың танымында қатталған концептуалды код арқылы анықталатынын дәлелдейтін жаңа тұжырым деуге болады.

Ертегілердегі ғаламның аксиологиялық бейнесі когнитивтік және лингвомәдениеттанымдық аспектіде қарастырылады. Бірінші тарауда ертегілерді аталмыш аспектіде зерттеудің теориялық алғышарттарын анықтауды мақсат еткен. Екінші тарауда ертегілер дискурсының когнитивтік құрылымдары жан-жақты қарастырылады. Үшінші тарауда ертегілердің лингвомәдени ерекшеліктері анықталады. Осындай күрделі құрылымда зерттеу жүргізу үшін диссертант көп материалдар жинағаны мысалдардан көрініп тұр. Сондай-ақ, бірнеше отандық және шетелдік ғалымдардың тұжырымдамалары мен зерттеулерін қамтығаны байқалады.

Зерттеу жұмысында теориялық тұжырымды мысалдармен дәйектеп дәлелдеу жүйесі, екі ұлт мәдениеті мен екі тілді салғастыру тәсілдері де орынды қолданылған. Жұмыстың құрылымы мен мазмұны өзара толық сәйкес келеді.

Зерттеу жұмысында ұсынылған ғаламның концептуалды бейнесіне қатысты ғылыми тұжырымдардың жиынтығын арнаулы дәрістерде қолдануға болады. «Лингвомәдениеттану негіздері», «Лингвокогнитология негіздері», «Қазақ тілінің рухани және материалдық лексикасы», «Мәдениеттану» пәндері бойынша өтетін арнаулы курстарда кеңінен пайдалануға болады.

Қорыта айтқанда, ізденуші Қасымбекова Анар Талгарбековнаның «Ертегілердегі ғаламның концептуалды бейнесі (қазақ және ағылшын тілдері бойынша)» атты диссертациялық жұмысындағы ғылыми ой-тұжырымдар маңызды саналады әрі отандық лингвокогнитивтік, лингвомәдениеттанымдық зерттеулердің дамуына белгілі бір деңгейде үлес қосады. Зерттеудің ғылыми пәндік аппараты бір ізге түсірілген, ішкі логикалық тұтастыққа ие, толық аяқталған жұмыс деп танимыз.

Осы аталғандарды ескере отырып, Қасымбекова Анар Талгарбековнаның «Ертегілердегі ғаламның концептуалды бейнесі (қазақ және ағылшын тілдері бойынша)» атты диссертациялық еңбегін «6D021300 – Лингвистика» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін қорғауға ұсынуға болады.

Ғылыми кеңесші:

Абай атындағы ҚазҰПУ профессоры,

филология ғылымдарының

докторы

Есенова Қ.Ө.